

היבטים לשוניים בפרשת חקת עד

דקדוקי קריאה בפרשה בהפטרה ובראשון של בלק

יט ב וַיִּקְחוּ: וַאֲ"ו בשווא נע. אֶלֶיךָ פָּרָה: הפ"א רפויה
יט ז וְכַבֵּס: הב"ת בסגול ולא בצירי, וכן בפסוק י. וְאַחַר יָבֹא אֶל-הַמַּחֲנֶה: טעם טפחא בתיבת
וְאַחַר
יט יב הוּא יִתְחַטֵּא-בּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהַר: יש לעמוד מעט אחר קריאת
הַשְּׁבִיעִי להדגיש את העובדה כי ההפסק העיקרי בתיבה זו ולא בתיבת התביר, אחרת מתקבלת
משמעות שאינה נכונה. וכן הדבר גם בחצי השני של הפסוק: הוּא יִתְחַטֵּא-בּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי - יִטְהַר וְאִם-לֹא יִתְחַטֵּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי - לֹא יִטְהַר
יט יד בְּאֵהָל: הב"ת בשווא, אך בהמשך הפסוק בְּאֵהָל מיועד, הב"ת בקמץ
יט טז בַּחֲלָל-חֲרָב: געיה בב"ת הראשונה
יט יח הֵיוּ-שָׁם: געיה בה"א. בַּעֲצָם הבית פתוחה¹ בַּחֲלָל: העמדה קלה בב"ת לציין מיועד
כ א כָּל-הָעֵדָה: הטעמה כפולה על תיבה אחת
כ ב וְלֹא-הָיָה מַיִם: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה
כ ד וְלִמָּה: במלרע ומ"ם רפויה, וכן הדבר גם בפסוק הבא
כ ה הָרָע: רי"ש קמוצה
כ ח וְהִשְׁקִיתָ: במלרע
כ יג אֲשֶׁר-רָבּוּ: במלרע, יש להיזהר לא להבליע רי"ש אחת לתוך השנייה
כ יד מִצְאָתָנוּ: הטעמה באל"ף הקמוצה, לכן הת"ו שלאחריה בשווא נח²
כ יז נַעֲבֶרֶה-נָּא: העי"ן בשווא נח. דָּרַךְ הַמֶּלֶךְ נִלְדָּה: כך ההטעמה על פי רוב הדפוסים
כ יט בַּמִּסְלָה: געיה בב"ת והמ"ם בשווא נע ללא דגש
כא א וַיִּלָּחֶם: במלעיל, כן הדבר בהמשך בפסוק כג
כא ד לִסְבָּב: הב"ת הראשונה רפה, כן הדבר לפי בן אשר בכתר ארם צובה ולנינגרד
כא ה בְּאַלְקִים: האל"ף אינה נשמעת. קִצָּה: הטעם בקו"ף מלעיל³
כא ו וַיִּשְׁלַח: השי"ן בפתח ולא בשווא. מִיִּשְׂרָאֵל: המ"ם בחירק חסר וכך גם היו"ד הדגושה
שלאחריה
כא ז וַיִּסָּר: במלרע, הוא"ו בשווא נע
כא יא מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ: יש להקפיד על הפרדת התיבות שלא יישמע שהה"א שבראש התיבה
השנייה תשתייך לסוף התיבה הקודמת
כא יג וַיַּחֲנוּ: בטעם רביע, לא בגרשיים⁴
כא יד יֵאמָר: המ"ם בפתח
כא טו לַשַּׁבָּת: הלמ"ד בשוא, לא בקמץ
כא יח שָׂרִים: שי"ן שמאלית
כא כ וַנִּשְׁקָפָה: במלעיל
כא כב אַעֲבֶרֶה: העי"ן בשווא נח
כא כג יִהְיֶה: היו"ד מוטעמת וקמוצה בקמץ רחב, והה"א בשווא נח

¹ אופייני לה"א הידיעה לפני עי"ן (אע"פ שלפי הכלל צריך להיות כאן קמץ).

² למרות שזהו שווא שלאחר תנועה גדולה וכבר דנו בכך בעבר

³ המטעים בצד"י עובר לזמן בינוני (הווה).

⁴ עיין "כא"צ והנוסח "....עמ' 52

כא ל וְנָשִׁים: הנו"ן בפתח. מִידְבָּא: הדל"ת בשווא נע

כא לב אַת-יַעֲזָר: העי"ן בשווא נח

כא לב וַיֹּרֶשׁ אֶת-הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר-שָׁם: הטפחא בתיבת וַיֹּרֶשׁ⁵

הפטרות שבת ראש חודש, השמים כסאי ישעיה סו:

ג עָרַף כָּלֵב: טעם נסוג אחור לעי"ן. מְבַרֵךְ: טעם נסוג אחור לב"ת

ח הַיִּחוּחַל: ה"א השאלה מנוקדת בחטף וטעם נסוג אחור ליו"ד. אִם-יִנְלַד-גֹּי: יו"ד בחירק קטן, וא"ו בדגש חזק, קמוצה ומוטעמת מדין נסוג אחור⁶

יא מִזִּז: להיזהר לא לקרוא מזיו

יב הַנְּנִי: נו"ן ראשונה, על אף הקושי, בשווא נח. תִּשְׁעָשְׁעוּ: שתי השיני"ן בקמץ רחב

יד וְזָעַם: במלרע

טז וְרָבּוּ: הטעם בב"ת מלרע

יז וְהַמְטָה־רִים: המ"ם בחירק ולא בשווא⁷

יח בָּאָה: במלרע

יט מְשַׁכִּי קֶשֶׁת: טעם נסוג אחור למ"ם ושי"ן בשווא נע

כא לָלוּיִם: הלמ"ד רפויה ללא דגש ובשוא נח

מתוך חלק הדקדוק בתורה קדומה: "ארבעה ספרים אין מסיימים בהם אלא מלמעלה (כלומר כופלים את הפסוק הלפני אחרון) וסימניך יתק"ק – ישעיהו, תרי עשר, קהלת וקינוות (איכה)"⁸

ראשון של בלק במדבר כב:

ד אֶת יֶרֶק הַשָּׂדֶה: טעם טפחא בתיבת אֶת

ה פְּתוּרָה: הטעם מימין לפ"א, ההטעמה בתי"ו, במלעיל

ו וְעֵתָהּ: הקורא את העי"ן כמו אל"ף משנה את משמעות הכתוב. אֶרֶה-לִי: העמדה קלה באל"ף.

ז וְאֶגְרֹשְׁנֹו: הר"ש בשווא נע ולא בחטף

יא קָבֵה-לִי: העמדה קלה בקו"ף

יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-בְּלָעָם: יש לשים לב לטעמים בפסוק זה, רבים הקוראים המתבלבלים וקוראים מרכא-טפחא כבר בתחילתו. הדבר נובע מכך שהאתנח⁹ קוטע את דברי הבורא אל בלעם באמצע ומחלק את הדיבור לשניים: לֹא תִלְךָ עִמָּהֶם לֹא תֵאָר אֶת-הָעָם

יט יב הוּא יִתְחַטֵּא-בּוֹ התורה חוזרת במושא לפסוק לפני האחרון, כלומר לאפר הפרה. ת"א: ידי עליה. ולעומתו ויקרא יד נב וְחִטָּא אֶת הַבֵּית מתורגם: וידכי. בצפונות התרגום מבאר שכאן הטהרה טרם נסתיימה, כי טעון טבילה וכיבוס. ובהמשך פס' יט וְהִנֵּה הַטָּהָר מתורגם וידכי, כלומר טיהור בדומה לנגע הבית.

יט יג אליהוא (הגיגים¹⁰): כָּל-הַנִּגַּע בְּמַת בְּנִפְשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר-יָמוּת

⁵ בניגוד לתורה קדומה הסובר כי טעם זה יבוא על תיבת 'האמרי'

⁶ הלמ"ד שמרה על הצירי, אבל יש בה געיא, וכן שני הנסוגים בפס' ג

⁷ בנין התפעל

⁸ יש שנתנו סימן אחר: אקים (ע"ש עמוס ט יא אָקִים אֶת-סִכַּת דָּוִיד הַנִּפְלֵת) איכה, קוהלת, ישעיהו, מלאכי.

⁹ הוסבר כמה פעמים שהפתיחה של הפסוק היא לפני האתנח. והאתנח חוצה את החלק העיקרי של הפסוק כלומר את דברי ה' אל בלעם.

¹⁰ <http://www.hagigim.com/phpBB3/viewtopic.php?f=10&t=384>

החלוקה על ידי שלישים אחדים תמיד קשה, כי אין עדיפות של גרש על פני תלשא או פזר. ובכל זאת, התרסא [תלשא קטנה=טעם משרת] בתיבה 'בנפש' יכלה להיות תלשא [=גזולה] אילו רצה בעל הטעמים. אך לא הטעים כן. ועוד, הקדמא [אזלא] בתיבה 'האדם' אולי היתה ראויה להיות גרש אלא הומר במשרת בגלל הסמיכות לגרש אחריו, לכן חלוקת הקטע נשארת רק אחרי 'הנגע' ואולי גם אחרי 'האדם'. וזה משונה. אדרבה: היינו מצפים לעני"ד להפסק אחרי 'במת' או אחרי 'בנפש', ושניהם בלתי אפשריים בטעמים שלפנינו. הסברים?

יט יח אליהוא (הגיגים): וְלָקַח אֶזּוֹב וְטָבַל בְּמִים אִישׁ טְהוֹר׃ היום אנחנו אומרים 'טבל' על האדם שטובל לטהרתו, ואילו על טבילת כלי אומרים 'הטביל'. במקרא אין הבדל בין טבילה לטבילה, כי לא הכירו את המילה החדשה בבנין הפעיל. לכן, לולי החלוקה של טעמי המקרא, יכולנו להבין כי מדובר בטבילת האדם הטהור. [וכי טהור חייב בטבילה?] וכמובן מדובר בטבילת האזוב והטהור הוא הטובל [המטביל] אותו, וכן יש להקפיד בקריאה.

כ א אליהוא (הגיגים): וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְּבַר־צֶן בתיבה 'העדה' מוטעמת קדמא ומהפך [שופר הפוך]. אלא ה'מהפך' הוא תחליף לגרש, בגלל קרבתו לפשטא אחריו. [ואכן אנחנו רגילים לקדמא בתיבה של גרש במקומות רבים מאד]

כ ה לא מקום זרע ת"א כשר לבית זרע.

כ יז / כא ב מִי בְּאֶרֶץ ת"א: מי גובא, כלומר מי בור. בהמשך הם מציעים תשלום עבור המים. רשב"ם מציין: כי המים היו יקרים לאומות באותה הארץ: ע"כ. ואם מדובר בבורות מובן למה הם יקרים. פירוש זה בניגוד לפירוש מִי בְּאֶרֶץ מי הסלע שהוציא להם מים (בארה של מרים).

כא א אליהוא (הגיגים): וַיֵּשֶׁב | מִמֶּנּוּ יָשָׁב: אין שום קשר עם טעמי המקרא, אלא הסופרים העוסקים בתיבות בלי ניקוד מגלים מה שאחרים מתקשים לראות. התיבה 'וישב' מנוקדת במקרא בעשר דרכים שונות, לא כולל שתי צורות הפסק. והנה הס: (יתכן שאין כאן כל הרשימה)

1. ספר בראשית פרק ד פסוק טז: וַיֵּצֵא קַיִן מִלְפָּנֵי ה' וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נֹד קדמת-ענין:
2. ספר בראשית פרק יד פסוק טז: וַיֵּשֶׁב אֶת כָּל־הָרֶכֶשׁ וְגַם אֶת־לֹוֹט אָחִיו וַרְכָּשׁוֹ הַשִּׁיב
3. ספר בראשית פרק כו פסוק יח: וַיֵּשֶׁב יִצְחָק וַיַּחְפָּר | אֶת־בְּאֵרֶת הַמַּיִם
4. בראשית טו יא וַיֵּרֶד הָעֵיט עַל־הַפְּגָרִים וַיֵּשֶׁב אֹתָם אֲבָרָם:
5. ספר במדבר פרק כא פסוק א: בְּיִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב | מִמֶּנּוּ יָשָׁב:
6. ספר במדבר פרק כה פסוק ד: וַיֵּשֶׁב חֲרוֹן אֶפְרָה מִיִּשְׂרָאֵל:
7. ספר במדבר פרק לב פסוק יז: וַיֵּשֶׁב טַפְּנוֹ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר מִפְּנֵי יִשְׂבֵי הָאֶרֶץ:
9. ספר תהלים פרק נה פסוק כ: יִשְׁמַע | אֱלֹ | וַיַּעֲנֵם וַיֵּשֶׁב קֶדֶם סֵלָה
10. ספר רות פרק ד פסוק א: וַבַּעַז עָלָה הַשַּׁעַר ... וַיִּסֶּר וַיֵּשֶׁב:

א"ה: בחלק, השורש אינו יושב אלא נשב או שוב.

כא ו פרשה וטבעה משה רענן מגליון שבת בשבתו חקת עד **אַתְּ הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרָפִים**
מאז חטא האדם הראשון וקללת הנחש הפך בעל חיים זה מקור לחרדה קמאית
ולעיתים חסרת בסיס ריאלי. למרות שרוב מיני הנחשים מועילים לאדם, בכך
שהם מסלקים מזיקים ממעונותיו, תדמיתם נותרה כדברי הקב"ה לנחש: "וְאִיֶּכָּה
אֲשִׁית בֵּינֶךָ וּבֵין הָאֲשָׁה וּבֵין זֶרְעֶךָ וּבֵין זֶרְעָהּ הוּא יִשׁוּפֶךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשׁוּפֶנּוּ עֲקֵב" (בראשית,
ג, טו). הנחש תופס מקום חשוב במקרא ובספרות חז"ל ולעיתים הם נדרשו לדון
בנוקיו.

אפעה מגוון - משפחת הצפעונים

בשורות הבאות אציג סוגיה שאולי מעידה על הכרות בלתי אמצעית של חכמים
עם מנגנון ההכשה של הנחש.

כוחו או 'גרמא'?

במשנה בסנהדרין (פ"ט מ"א) למדנו:

שיסה בו את הכלב שיסה בו את הנחש פטור. השיך בו את הנחש רבי יהודה
מחייב וחכמים פוטרים.

המשנה מחלקת בין שתי פעולות שונות שמבצע האדם ביחס לבעלי החיים
מסוכנים ועוסקת בדינם של האדם ובעלי החיים. בעיטוי פוטרת המשנה את
האדם משום שאחריותו היא רק בגדר "גרמא", שהרי בעלי החיים הרגו בכוח
עצמם בלבד. הסיפא של המשנה עוסקת במקרה שהאדם מעורב באופן פעיל
יותר ו"השיך בו את הנחש". מפרש רש"י: "השיך בו את הנחש – שנטל את
הנחש בידו והגיע פיו ליד חבירו עד שנכנסה לתוכו ונשכו ומת". במקרה זה
קיימת מחלוקת בין רבי יהודה וחכמים האם לחייב במיתה את האדם או את
הנחש: "...אמר רב אחא בר יעקב: כשתמצא לומר לדברי רבי יהודה, ארס נחש
בין שיניו הוא עומד, לפיכך מכיש בסייף ונחש פטור, לדברי חכמים, ארס נחש
מעצמו הוא מקיא, לפיכך נחש בסקילה והמכיש פטור" (סנהדרין, עה,א). מחלוקת
רבי יהודה וחכמים היא סביב השאלה על מי נופלת אחריות ההכשה ואחריות זו
קשורה למנגנון ההכשה. לשיטת רבי יהודה האחריות מוטלת על האדם ("מכיש")
ולכן דינו ככל אדם הרוצח מחייב מיתת סייף. בניגוד לכך לדעת חכמים האחריות
מוטלת על הנחש ולכן הוא נידון בסקילה ככל בעל חיים מועד שהמית: "השור
יִשָּׁקֶל וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת" שהרי "...הנחש מועד לעולם" (בבא קמא פ"א מ"ד).

המחלוקת ההלכתית בין רבי יהודה וחכמים נובעת מתפיסה שונה של מנגנון
ההכשה ועל מהותה ניתן ללמוד מפירושי רש"י: בבבא קמא (כג,ב) הוא מפרש:
"...בין שיניו עומד – ובלא כוונת הנחש יצא הארס... לפיכך מכיש בסייף – דהוה
ליה כאילו הרגו בסייף שהורג ממש הוא ולא גורם...". בסנהדרין (עה,א) מפרש
רש"י: "מעצמו מקיא – בנשיכתו, וכשהשיכו זה, עדיין אין בו כדי להמית, לפיכך
גרמא בעלמא הוא, אף על פי שידוע שסופו להקיא מיהו לאו מכחו מיית". על
פי רש"י האבחנה היא בין הכשה סבילה ("בין שיניו עומד") לבין הכשה פעילה
("מעצמו מקיא").

מחלוקת במציאות?

מחלוקת רבי יהודה וחכמים דורשת הסברים בשני מישורים: א. כיצד תתכן מחלוקת במציאות בנושא שהוא בר בדיקה בקלות יחסית. אם חכמינו היו מסוגלים להציע מנגנון ספציפי לדרך ההכעה ברור שהם הכירו את שיטת ההכעה של הנחש. ב. מהם המנגנונים שהוצע על ידי ברי¹² הפלוגתא? כתשובה לשאלה זו אתאר באופן כללי את שתי קבוצות הנחשים הארסיים העיקריות העונות זו מזו במנגנוני החדרת הארס. ניתן לכנות את שני המנגנונים כנשיכה לעומת הכעה.

מנגנוני החדרת הארס

בנשיכה הנחש אווז בפיו את הקרבן או את אחד מאיבריו, לוחץ בעזרת שתי לסתותיו ומזריק את הארס תוך כדי הנשיכה. שיטה זו קיימת בנחשים בעלי שיני ארס מרזביות או חלולות שאינן נעות. ארס נחשים אלו חזק במיוחד ובקבוצה זו נכללים הפתנים.

הכעה קיימת בנחשים בעלי שיני ארס ארוכות וחלולות כמחט של מזרק ובעלות יכולת תנועה. מנגנון ההכעה בנחשים אלו כדוגמת הצפע מורכב מאד ופתיחת הפה גורמת להפעלת מערכת מנופים המסובבת את הלסת העליונה ושולפת את העין המכיעה. למרות שהלסת העליונה בה קבועה העין קצרה, נחשים אלו יכולים להכיש טרף גדול במיוחד, משום שהעין נשלפת כלפי חוץ כאשר הלסת העליונה מורמת. הארס נמצא בבלוטה הממוקמת מעל הלסת העליונה ומחוברת בעזרת צינור אל העין. עם פעולת ההכעה מזרק הארס בעזרת שרירים הלוחצים על בלוטת הארס.

ייתכן ומחלוקת ר' יהודה וחכמים נובעת מהתייחסות לסוגי נחשים שונים שהיו בסביבתם. ר' יהודה המחייב את האדם מתייחס לקבוצת הנחשים הארסיים בעלי השיניים שאינן נעות וא"כ האדם הוא זה שהניע אל עבר גוף חברו את ראש הנחש, כאשר פיו פעור, ובמו ידיו ובכוח עצמו נעץ את שיני הנחש וגרם למעבר הארס אל חברו. חכמים לעומת זאת התייחסו לקבוצת הנחשים שבה כל זמן שפה הנחש לא פעור לרווחה, שיני ההכעה מקופלות ובמצב כזה ההכעה אינה אפשרית. בנחשים אלו תתכן הכעה רק כאשר הנחש פוער את פיו ושולף את עין ההכעה ולכן הנחש הוא המפעיל את מנגנון ההכעה והמוות נגרם מפעולת הנחש בלבד. דברי ר' יהודה "ארס נחש בין שיניו הוא עומד" רומזים על כך שהארס נמצא בבלוטות הארס בין שיניו וזה כל חלקו של הנחש בהכעה, ואילו לחכמים "ארס נחש מעצמו מקיא" כלומר ההכעה תלויה בפעולת הנחש עצמו ולא באדם שקירב אותו אל חברו.

כא יד ר' שמואל: **על-כן יאמר בספר מלחמת ה' את-נתב בסופה** – בתרגום: על כן יתאמר בספר קרבין עבד ה' על ימא דסוף.

לכאוי לא מתאים לחלוקת הטעמים שלפנינו. ואכן בסביוניטה בטעמים שבתרגום, העבירו את האתנח למילה 'דסוף'

על-כן יתאמר בספר קרבין עבד ה' על-ימא דסוף ע"כ ר' שמואל.

¹¹ א"ה: מנסיוני בלימוד התלמוד עם צעירים ומבוגרים, לפעמים מגיעים למחלוקת במציאות, בני שיחי כבר שמעו הסבר מתוך מדבש על זה שהמציאות בלי ספק הייתה ברורה לקדמונינו, ולכן עלינו להבין במה נחלקו.

אני מנסה להסביר להם שלפעמים אמנם נחלקו במציאות, ובכל אופן אם כדי להמנע מ'מחלוקת במציאות' נזקקים להסברים מפולפלים הרחוקים מהאמת, מוטב לתלות במחלוקת במציאות.

¹² בספרות התרגומים וחז"ל כמעט לא נמצא 'ברי' אלא 'בני'. עם זאת אין לפסול ביטוי זה, מכל מקום עדיף: בני.

בטעמים בסיפרא מוטעם במרכא במקום הטפחא **בספּר**; **מִלְחָמַת ה'** מתורגם קרבין עבד ה', ובמקום אתנח יש שם טפחא; **אֶת־נִתָּב בְּסוּפָה** מתורגם עבד ה' על ימא דסוף, ושם מוטעם אתנח במקום הזקף!

כא כא ר' שמואל: **אֶל־סִיחֵן מֶלֶךְ־הָאֲמֹרִי** בתרגום (בסביוניטה ובתימן): מלכא אמוראה. מעניין למה באחרים מתרגם כסמיכות, מלך מואב – מלכא דמואב, מלך הבשן – מלכא דמתנן. ואילו מלך האמורי בכל הענין מתרגם כתוארו של סיחון עצמו – המלך האמורי.

(בחומשים אחרים אכן נדפס: מלכא דאמוראה).
א"ה: אולי אפשר לומר, שאמורי כמו כנעני אינו שם מקום, אלא שם כללי לאומה ששלטה בא"י. במקום המסומנים כאן אמורי אינו בדווקא העם שבעבר הירדן.

1. בראשית פרשת לך לך פרק יד פסוק ז וגם את האמרי הישב בחצצן תמר:
2. בראשית יד יג ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שכן באלני ממרא האמרי
3. בראשית פרשת לך לך פרק טו פסוק טז כי לא שלם עון האמרי עד הנה:
4. בראשית פרשת ויחי פרק מח פסוק כב אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי: שכם היא מהחוי, ונקראת אמורי.

5. במדבר פרשת שלח פרק יג פסוק כט
עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבوسی והאמרי יושב בהר
6. דברים פרשת דברים פרק א פסוק ז פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי
7. דברים פרשת דברים פרק א פסוק כז לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו:
8. דברים פרשת דברים פרק א פסוק מד ויצא האמרי הישב בהר החוא לקראתכם
9. דברים פרק לא ד ועשה יי להם כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמרי
גם ירושלים נקראת יבוס, ומלך ירושלים בספר יהושוע הוא מהאמורי.

כא כט **נָתַן בְּנֵיו פְּלִיטָם וּבְנֵיהֶם בְּשָׁבִית** הבנים הצליחו להמלט, אבל הבנות נשבו?
ת"א: צירין, ומפרש צפונות התרגום: חבושים צרורים בחבלים, וכן בתרגום הנדפס ע"ש ירושלמי: מסרתון בניכון כפותין בקולרייא.

היבטים לשוניים תהלים קמד

דקדוקי קריאה

א הַמִּלְחָמָה מ"ם בשווא נע; לְקָרַב קו"ף ללא דגש ובשווא נח
ב וּמִפְּלִטֵי הלמ"ד ללא דגש ובשווא נח; עָמִי בלשון יחיד, לא עמים!
ח פִּיהֶם מלרע,
יג מִזֶּן אֶל זֶן בשני המקומות הזי"ן בפתח; מְאֻלִּפּוֹת המ"ם בפתח ¹³

הקדמת ראב"ע למזמור: זה המזמור חברו כאשר הניח לו השם מכל סביביו (ראה שמואל ב, ז, א), כי כן טעם כל המזמור.
הקדמת רד"ק: זה המזמור חברו דוד אחרי מלכו בתחלה, אחר שנצח מלחמת פלשתים וניצל ממלחמת ישראל וממלחמת פלשתים.

¹³ משום מה ב"חברות התהלים" ובמוצאי שבת חלק משתבשים לקרוא מ"ם בצירי או בסגול...

הרב מלבי"ם: בתפלה זו יזכיר כי ה' הצילהו תמיד מאויביו בהשגחתו ורדד עמים תחתיו, והוא מבקש שיעשה לו ה' נסים גלויים וראו כל עמי הארץ וייראו מה'.
מזמור זה נהגו בכמה קהילות ישראל לאומרו בניגון לפני תפילת ערבית של מוצאי שבת.
בשיר נכנסו שיבושי קריאה וניקוד והטעמה, ויש להזהר.

א לְדֹרוֹ בְּרוּךְ יְיָ צוּרֵי הַמִּלְמָד יְדֵי לִקְרָב אֶצְבְּעוֹתַי לַמִּלְחָמָה:

הַמִּלְמָד המ"ם מנוקדת בכתר ארם צובה בחטף פתח, וכן במזמור צד י, מוכיח על קריאת המ"ם בשווא נע. **לִקְרָב** הקו"ף בלי דגש ונקראת בשווא נח.
ראב"ע: **המלמד** – המרגיל.

רד"ק: **ברוך ה' צורי** - פירושו: חזקי, כי הוא הנותן לי כח ו**מלמד ידי לקרב**; וכפל הענין במלות שונות.

הרב מלבי"ם, כידוע, חולק על שיטה זו ומוצא עניין בכל כפילות. **ברוך ה' צורי** תקפי הוא מה, בין נצחון המלחמה הוא **המלמד ידי לקרב** שהוא המלחמה שלוחמים עם האויב מקרוב, ו**אצבעותי למלחמה** היא המלחמה שלוחמים מרחוק ע"י חצים וקשת.
ידי לקרב אצבעותי למלחמה. הקרב הוא מה שמתאבקים מקרוב וזאת עושים בכח היד, וה**מלחמה** הוא מרחוק וזאת צריך אימון האצבעות לשלוח חציו למטרה.

ב חֲסִדֵי וּמַצִּיחֵי מִשְׁנֵבֵי וּמַפְלִטֵי לִי מִגְּנֵי וּבֹו חֲסִיתִי הַרְוֹדֵד עֲמִי תַחְתִּי:

ראב"ע: הנה אתן לך כלל: תאמר "אלהי תחלתי" (תה' קט,א), גם 'תהלת'י לבדו, כמו "הוא תהלתך" (דב' י, כא); "אלהי צורי" (ש"ב כב, ג) - "ברוך ה' צורי" (לעיל, א). וכן "אלהי חסדתי" (תה' נט, יח), גם **חסדי ומצודתי**. כי הטעם: הכח שקבל מהעליון. והנה **חסדי** - במנוחתי, ו**מצודתי** - בצרתי.

וּמַפְלִטֵי לִי רד"ק: קל הלמ"ד, וכמוהו רבים מבנין ה'דגוש'; ומה שאמר לי אחר יו"ד הכנוי - הוא תוספת באור, כי די באחד מהם; או תהיה יו"ד ו**מפליטי** נוספת ואינה לכנוי, כיו"ד "המגביהי לשבת" (תה' קיג,ה); "חיושב"י" (תה' קכג,א).

ר' מנחם המאירי: היו"ד נוספת, כמו 'ומפלט לי'; כלומר: ומפלט אותי. כי הלמ"ד לפעמים תבא במקום 'את', כמו "לכל כליו תעשה נחשת" (שמ' כז, ג); "הרגו לאבנר" (שמואל ב, ג, ל). או יהיה היו"ד כנוי למדבר בעדו, ומלת לי הבאה אחריה - יתרה; כמו "ותראהו את הילד" (שמ' ב, ו).

הרב מלבי"ם: **חסדי**, וכן ההצלה מן האויב הוא ג"כ ע"י ה', ובאר בזה ג' מדרגות, א. בעת שאסגר מפני אויב במגדל עז, הוא **חסדי ומצודתי**, הוא הבעל חסד שמקבל אותי במצודה שלו ובערי מעוזו, ב. גם בעת שימצאני האויב בדרך טרם אכנס אל המצודה, הוא **משגבי ומפליטי** מידו אל המצודה, ג. גם בעת שלא אברח אל המצודה כלל הוא **מגני** מפני חצי האויב ובו חסיתי.

הַרְוֹדֵד עֲמִי תַחְתִּי: ב'עין המסורה' של פרופסור מנחם כוהן המופיע במפעל הכתר של בר-אילן מציין מסורה המובאת גם ברש"י כאן: ג' סבירין עמים וקרי עמי: שמואל ב, כב, מד; תה' קמד, ב; איכה ג, יד. כלומר בשלושה מקומות יש נטייה לטעות ולסבור בטעות שהגירסה היא עמים בלשון רבים. המקרא בשמואל: וַתַּפְלִטֵנִי מִרִיבֵי עַמִּי; המקרא באיכה: הָיִיתִי שָׁחֵק לְכָל־עַמִּי בכל המקומות האלה אפשר לפרש עמי לשון רבים כלומר עמים. בכתר ארם צובה אין מסורה על מילה זו.

מנחת שי חד מן ג' דסבירין עמים וסימן נמסר במ"ג (שמואל ב, כ"ב, מד) וכתבם המכלול בשקל פועלים זכ"כ ר' יונה בספר הרקמה:

תחתי – כתב רש"י כי בספר מדוייק מוגה יש מסור עליו תחתיו ק' ע"כ. ולא נמצא כן בספרים שלנו ולא במסרתינו:

רש"י: **הרודד עמים תחתיו** (בנוסחנו: **עמי תחתיו**; וראה להלן) - הרקע וקוטח את עמו לרכוש במקומו; כמו "שוטח לגוים" (איוב יב, כג) - מגליל אותם. **רודד** - תרגום של 'רוקע', כלמתרגם "וירקעו" (שמ' לט, ג); "ורלדו" (ת"א). ויט פותרים: **הרודד עמים תחתיו**, אך בספר מדוייק מוגה **עמי**, ומסורת עליו: ג' סצרינ 'עמים' וקריין 'עמי'. ועל **תחתי** יש מסורת: **'תחתיו'** קרי (בנוסחנו: **'תחתיו'** כתיב וקרי).

בפירוש הראשון אצ"פ שרש"י גורס עמים, הוא מפרשו על ישראל ועל הקב"ה; בפירוש השני והגרסה תחתיו, הוא מפרשו על אומות אחרות ועל דוד. רד"ק: **עמי** - כמו 'עמים'; ויתכן לפרשו כמשמעו, בלא חסרון מ"ם, אלא שתהיה היו"ד לכנוי המדבר [עמי העם שלי, עם ישראל]; והוא שאול והסומכים אותו.

ג ה' **מִה־אֲדָם וְתַדְעֵהוּ בֶן־אָנוּשׁ וְתַחֲשְׁבֵהוּ:**

רש"י: מה עשו וישמעאל לפניך, כי ילקטם להרצות להם גדולה? רד"ק: אמר זה כנגד שאול, שהיה מלך ונפסקה מלכותו במעט זמן. ופירוש **ותדעו** כמו **ותחשבו**, כי פירוש הידיעה במקום הזה וכיוצא בו - ההכרה וההשגחה לטובה; וכן "ידעת בערות נפשי" (תה' לא, ח); "אני ידעתיך במדבר" (ה' יג, ה); "אשר ידעו ה'" (דב' לד, י).

ד **אֲדָם לַהֲבֵל דָּמָה יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר:** רד"ק: מה גדולת אדם נחשבת? הרי הוא כמו **הבל**, והוא דבר שאינו מתקיים, כמו הבל הפה. **כצל עובר** - כמו **הצל שעובר** במהרה בהתפשט השמש; או פירושו: **כצל העובר** בעופפו; וכן פרשו במדרש (ראה קה"ר א, ג): **כצל עובר** - כהדין עופא דעבר בטוליה, וטוליה עבר עמיה.

ה ה' **הַטִּשְׁמִיךְ וְתַרְדֵּן בְּהָרִים וַיַּעֲשֵׂנוּ:** ראב"ע: רמז לגזירות הבאות, העתידות מהשמים. וטעם **גע בהרים** - באש היורדת, על כן: **ויעשנו**; והטעם: כי **החרים** שהם עומדים, אם תגע בהם מיד **יעשנו**, אף כי ה"אדם" שהוא "הבל" (לעיל, ד). רד"ק: וכן אמר "ויט שמים וירד" (תה' יח, י); והכל דרך משל, כאלו ירד הוא יתברך לכלות הרשעים במהרה. וזאת התפלה אמרה על מלכי אומות העולם המבקשים להלחם עמו. **בהרים** - הם המלכים, שהם חזקים כהרים, על דרך משל. **ויעשנו** - כשתשלח אש אפך בהם, יעלה עשן מהם; כמו שעולה עשן מדבר הכלה באש, ורבים רואים עשן האש ואינם רואים האש; כן בכליון הרשעים: מי שלא יראה בכליונם, ישמע וידע.

ו **בְּרוּךְ בְּרֶקַע וְתַפִּיצֵם שְׁלַח חֲצִיךְ וְתַהַמֵּם:** רד"ק: **ברק ברק** - בבא הפועל עם השם הוא לחזק הענין; וכן "למען בצוע בצע" (יה' כב, כז); "כל בוגדי בגד" (יר' יב, א); "ומעלה מעל" (וי' ה, כא); "יבשו בשת" (יש' מב, יז), והדומים להם, וכן **ברק ברק**; והברקים והחצים הם הגזרות היורדות מן השמים.

ז **שְׁלַח יָדֶיךָ מִמָּרוֹם פָּצְנִי וְהַצִּילֵנִי מִיָּמַיִם רַבִּים מִיַּד בְּנֵי נֹכַר:** נראה כי החלק שחרי העולה ויורד הוא נושא חדש, ושלוש המילים הראשונות קשורות יותר לפסוק הקודם. ראב"ע: כמו "תשלח ידך" (תה' קלח, ז); "ישלח ממרום" (תה' יח, יז). ודמה האויב אל **מים רבים**, על כן פירש מיד **בני נכר**.

רד"ק: **ממים רבים** - הם האויבים החזקים; ואחר כן פרש: **מיד בני נכר**, כי מעתה שמלך, אין לו אויבים אלא **בני נכר**. ופירוש **פצני** - כמו **הצילני**, והוא קרוב לענין "פציתי פי" (שו' יא, לה), שהוא ענין פתיחה; כי המציל אדם מיד אדם, הרי הוא פותחו ממאסרו.

ח **אשר פיהם דבר-שוא וימיהם ימין שקר**: ראב"ע: אמר בן בלעם, כי **וימיהם** - לשון קדר [בשפה הערבית]: 'שבועתם'. והנכון בעיני שהוא כמשמעו, והטעם: כחם וגבורתם. והנה **פיהם** - שוא, וכחם - שקר; והנה הדבור והמעשה.

ט **אלהים שיר חדש אשרה לך בנבל עשור אומר-לך**: ראב"ע: על החסד שהצלתני. **בנבל עשור** - כבר פירשתי (תה' לג, ב), שהוא 'בנבל בעשור'.

י **הנותן תשובה למלכים הפוצה את-דגדג עבדו מחרב רעה**: ראב"ע: **הפוצה** - מגזרת "ופצתה האדמה" (במ' טז, ל), כדרך "ויפרקנו מצרינו" (תה' קלו, כד). **מחרב רעה** - חסר וי: 'ורעה'. ויש אומרים, כי **רעה** - תאר למחנה או עדה; או: "חרה" (יה' ה, א).

רד"ק: **חנות תשובה** - אע"פ שהם מלכים, צריכים הם לתשובה. **הפוצה** - פירשנו ענינו במלת "פצני" (לעיל, ז). **מחרב רעה** - מחרב שאול; וקראה **חרב רעה**, שלא היה לו דרך להשמר ממנה, לפי שהיה מלך והיה מבני עמו.

יב **אשר בנינו פנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחטבות תבנית היכל**: רש"י: **אשר בנינו** וגו' - כלומר: כי עתה דור זה כשר הוא. **בנינו כנטיעים** - שאין בהם כל מוס, כך הם מנוקים מעבירה. **בנותינו** גבורות קומה נאה **כזויות** של בית אבנים, שזויות האבן מכוונות נגד חזרתה ועולה למעלה עד שהזויות מיושרת. **מחטבות תבנית היכל** - מהוללות צפי רואיהן, ומדמין אותן לתבנית קומת ההיכל. ורבותינו פירשו (ראה פסחים פז, א) **בנותינו כזויות** - מתמללות תאורה **כזויות** מזבח המלכות דס, ואינן נבעלות אלא לזעליהן.

ראב"ע: **בנותינו כזויות** ארמון מלך, שהם מפותחות (ע"פ שמ' לט, ו) ומצויירות. **מחטבות** - כמו "חטובות אטון מצרים" (מש' ז, טז). **תבנית היכל** - הטעם כפול. רד"ק: כי כל עניינינו על הנכונה, ובלבד שתצילני מיד בני נכר; כי **בנינו** - שלחת ברכה בפרי בטנו ובפרי אדמתנו ובפרי בהמתנו. ושלשתם זכר במזמור, כמו שנזכרו בתורה בברכות "ברוך פרי בטןך ופרי אדמתך ופרי בהמתך" (דב' כה, ד). ואמר: **אשר בנינו כנטיעים** - כמו הנטיעים שהם **מגדלים** על מים רבים ובמקום דשן ושמן, כן **בנינו מגדלים בנעוריהם** ברוב טובה ובאמונה ישרה ובמעשים טובים; וכן **בנותינו** הם מגדלות בטובה והם יפות במראה, שוות בקומתן כמו **זויות ההיכל** - והם פנות הארמון, שהם **מחטבות** - אבני גזית נפסלות היטב במלאכה דקה, עד שידמו כל אבני הזויות מרב חטיבתן ביושר, כאלו הם כולם אבן אחת; כן הבנות, יפות קומה, נאות בצורתן, כתבנית ההיכל.

יג **מזנינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מאליפות מרפכות בחוצותינו**: רש"י: זויות אולרותינו **מלאים טוב**, **מפיקים** מזון משנה לשנה. **מזן אל זן** - משעת אסוף מזון לשנה זו עד זמן אסוף מזון לשנה אחרת. **זן** - 'גוצרנילי' כלעז (מזון). לעזי רש"י:

גוברניל gouverneil פרנסה
כפי הנראה רש"י ראה ב"מזנינו" לשון "מזון".
מאליפות מרובבות - לאלפים ולרצבות עושות פרי.

ראב"ע: מזונו - זויות בתינו מלאים. מפיקים - רמז למשרתים. מזן אל זן - מין, כתרנום "למינו" (בר' א,יא); וכן "בשמים וזנים" (ד"ה ב,טז,יד); והטעם: מיני חטה ואורז ודוחן והדומה להם. ויש אומרים (ראה רש"י): מגזרת "מזון" (בר' מה,כג). וזה המפרש אמר, כי מלת מפיקים שבה אל מזונו, ופירושה כפי צורך המקום, בלי חבר. צאנו מאלפות - עושות אלף. מרובבות - מגזרת "רבבה" (בר' כד,ס), בכח עליון. והטעם: צאנו שהיו מאלפות, שבו מרובבות. רד"ק: פאות הבית, כלומר: בכל פאה מן הבית מין תבואה, ומרוב התבואה מכל מין ומין, הם מתערבים המינין זה עם זה; ופירוש מפיקים - יוצאים, כמו "ויפק רצון מה" (מש' ה,לה), שפירושו: ויוציא; אבל הוא פעל יוצא לאחר, וזה עומד; ואפשר לפרש גם זה פעל יוצא, ופירושו: בני הבית מוציאים מין זה אל מין זה מרב כל מין ומין; לא תכילם הבית, שיהיה זה לבדו וזה לבדו. זן - פירושו: מין, מתרגום "למינו" (בר' א,יא): "לזניה" (ת"א). מאלפות, מרובבות - יולדות לאלפים ולרבבות, עד שמלאים מהם חוצותינו.

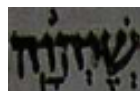
יד אלוֹפִינוּ מְסַבִּלִים אֵין־פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צְנוּחָה בְּרַחֲבֵיתֵינוּ:

לפני הפירוש נביא את דרשת התלמוד בבלי סוף פרק שני של ברכות יז א-ב: כי הוו מפטרי רבנן מבי רב חסדא ואמר ליה מבי רבי שמואל בר נחמני, אמרו ליה הכי: אלוֹפִינוּ מְסַבִּלִים וגו'. אלוֹפִינוּ מְסַבִּלִים - רב ושמואל, ואמר ליה רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר: אלוֹפִינוּ בתורה, ומְסַבִּלִים במצות. וחד אמר: אלוֹפִינוּ בתורה ובמצות, ומְסַבִּלִים ביסורים. אין פרץ - שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל, ואין יוצאת - שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי, ואין צוחה - שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גחזי, ברחובותינו - שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים כגון ישו הנוצרי.

רש"י: אלוֹפִינוּ מְסַבִּלִים - גדולים שזנו נסבלים על קטניהם, שהקטנים נשמעים לגדולים; ומתוך כך אין פרץ בנו, ואין יוצאת - אין שמועה רעה יוצאת למרחוק, ואין צוחה - אין קול מהומה מלחמה.

ראב"ע: כמו "שגר אלפיד" (דב' ז,יג), וכמוהו "כבש אלוף" (יר' יא,יט). מסובלים - כי סובלים העגלות המלאות. אין פרץ - בחומות העיר. ואין יוצאת - מהשערים הגדולים הידועים. ואין צוחה ברחובותינו - כי כן היה מנהגם, בבוא שמועה רעה שינגף ישראל לפני אויביו.

טו אֲשֶׁר־יִהְיֶה הָעָם שֶׁכַּכָּה לֹא אֲשֶׁר־יִהְיֶה הָעָם שֶׁיִּהְיֶה אֱלֹהֵינוּ:

שימו לב לניקוד המילה שִׁי כך היא מנוקדת בכתר ארם צובה: השי"ן מאיזה טעם מנוקדת בחטף סגול! כנראה אין זה חטף ממש שאינו יכול לבוא לפני מילה הנקראת אֲדָנִי. כי לא יתכנו שני שוואים נעים רצופים. יתכן שבא להבטיח את ניקוד הסגול ולא ניקוד אחר של השי"ן השימוש (פתח¹⁴ או קמץ).

מכל מקום זו תופעה מפליאה.

רש"י: שכל הטובה הזאת לו.

ראב"ע: ולמה באה לו כל זאת הטובה? בעבור שח' אלהיו.

רד"ק: אשרי העם שככה לו - שזאת ההצלחה לו; ומפני מה היתה לזה העם זאת ההצלחה?

לפי שח' אלהיו - לפיכך אשריו, שח' אלהיו.

ורבינו סעדיה ז"ל פירש זה המזמור לימות המשיח; ומה שאמר "לדוד ברוך ה' צורי" (לעיל,א), דבר לשון מלך המשיח; וכן "הפוצה את דוד עבדו" (לעיל,י), כי מלך המשיח - דוד

¹⁴ בְּשֵׁגֶם בסוף פרשת בראשית; שְׁקִמְתִּי שופטים ה ז. קמץ: שופטים ו יז שְׁאֲתָה

יהיה שמו, כמו שאמר "ודוד עבדי נשיא להם לעולם" (יח' לז, כה); ואז יהיו אלה הענינים הטובים כלם, ולא יהיה "פרץ" ו"צוחה" (לעיל, יד).

החל מהשבוע הבא חוזרים לתחילת ספר התהלים אשלח שוב מה שנשלח ובתוספות והשלמות.

תן לחכם ויחכם-עוד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי
הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם): <http://aspx.gilyonot/info.ladaat.www/>

אם אתה מתעניין
בהגטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺